

บทที่ 3

กฎหมายบาบิโลน

แม่น้ำยูเฟรติส (Euphrates) อยู่ห่างจากแม่น้ำไนล์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ต้นแม่น้ำสายนี้อยู่ในบริเวณเทือกเขาอาร์เมเนีย (Armenia) เทือกเขานี้ได้ก่อกำเนิดแม่น้ำอีกสายหนึ่งคือ ไทกริส (Tigris) ซึ่งไหลไปคนละทางกับแม่น้ำยูเฟรติส โดยแม่น้ำทั้งสองสายนี้ไหลลงมาทางใต้ด้วยกัน มีลักษณะขนานกันเป็นระยะทางยาวกว่าพันไมล์ และได้ไหลมาบรรจบกันลงสู่อ่าวเปอร์เซีย บริเวณที่ราบที่อยู่ระหว่างแม่น้ำสองสายนี้มีความอุดมสมบูรณ์ มีลักษณะเป็นรูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว (Fertile Crescent) หรือเรียกว่า เมโสโปเตเมีย (Mesopotamia) ซึ่งเป็นภาษากรีกแปลว่า ดินแดนระหว่างแม่น้ำ เดิมบริเวณดังกล่าวเป็นที่อยู่ของชนเผ่าดั้งเดิมคือ เซมิติกหรือพวกเซไมต์ ซึ่งเป็นชนชาติที่เก่าแก่ได้เข้ามาอยู่ก่อนระหว่าง 5,000-3,000 ปีก่อนคริสต์ศักราช ต่อมาได้มีการต่อสู้แย่งชิงดินแดนระหว่างพวกชาวเขากับพวกที่อาศัยริมทะเลอยู่เป็นประจำ

จนกระทั่งเมื่อ 3,000 ปีก่อนคริสต์ศักราช พวกชาวซูเมเรียน (Sumerians) เป็นชนเผ่าแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนโดยจัดตั้งเป็นนครรัฐขึ้น พวกซูเมเรียนได้คิดวิธีเขียนหนังสือโดยใช้ไม้ไผ่หรือปลายธัญพืชทำเป็นรูปกลมกลิ้งไปบนแผ่นดินเหนียวที่ยังอ่อน ทำให้เกิดเป็นรอยรูปกลม เมื่อเขียนเสร็จก็นำไปเผาไฟหรือฝังแดดให้แข็ง ตัวหนังสือแบบนี้จึงรู้จักกันในนามว่า อักษรรูปกลม (Cuneiform) หรือเรียกกันว่าอักษรรูปสี่เหลี่ยม เพราะมาจากภาษาละติน คือ Cuneus แปลว่าอินันเอง

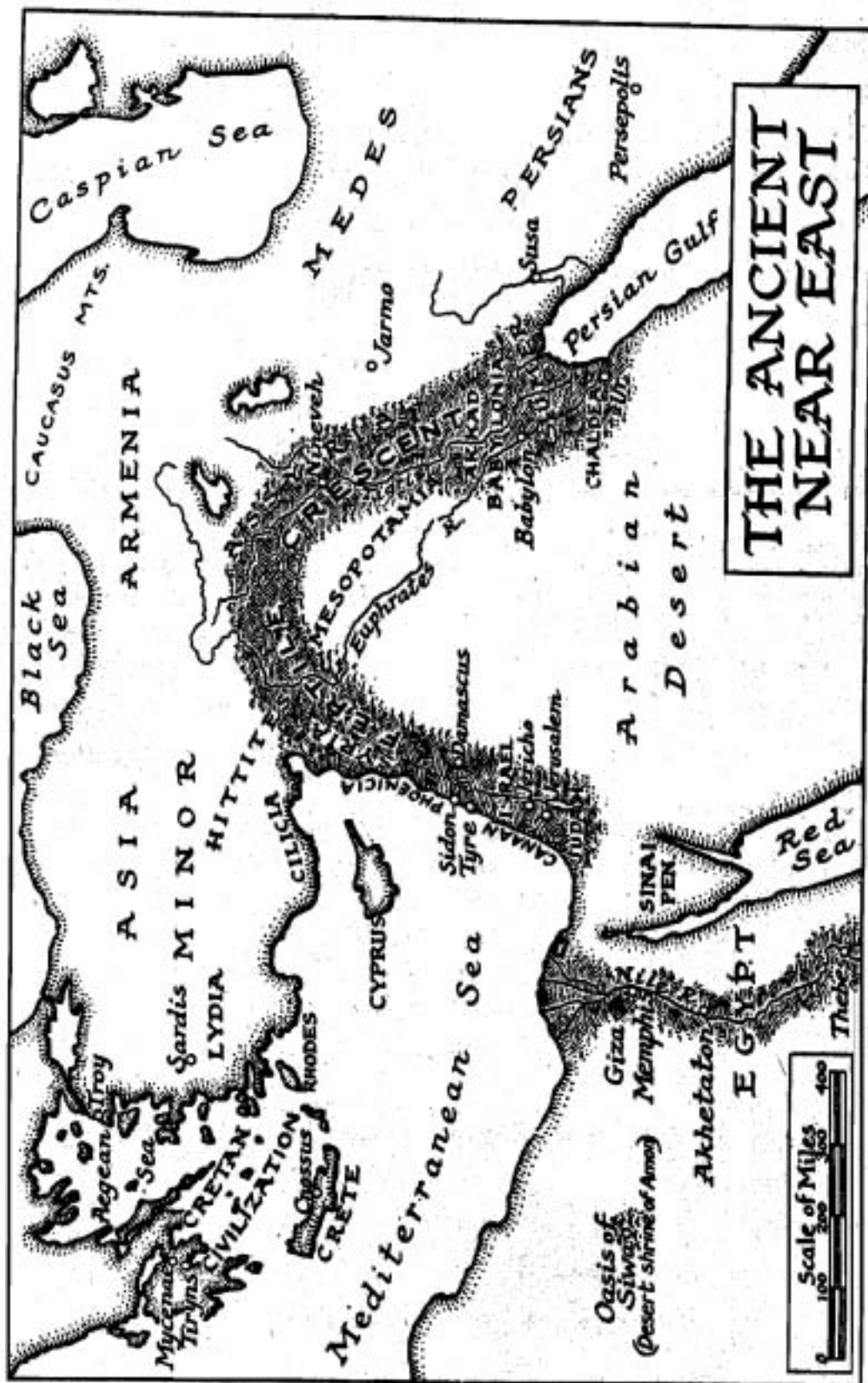

Cuneiform inscriptions, written on clay, were baked or dried to permanent hardness. This document, reporting a gift of land, is 3000 years old.

ที่มา : THE HISTORY OF OUR WORLD

เมื่อประมาณ 2370 ปีก่อนคริสต์ศักราชพวกซูเมเรียนซึ่งอยู่ตอนใต้ของเมโสโปเตเมีย ถูกชนเผ่าทางตอนเหนือคือ พวกอัคราเดีย (Akkadia) ยกกองทัพโจมตีอาณาจักรจนได้รับความพ่ายแพ้และมีกษัตริย์ชาวอัคราเดียนปกครอง มีพระนามว่าพระเจ้าซาร์กอน (Sargon)

จนกระทั่งประมาณปี 1765 ก่อนคริสต์ศักราชพวกอะมอไรท์ (Amorite) เป็นพวกที่สืบทอดเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกับชาวฮิบรู ซึ่งเดิมมีถิ่นฐานอยู่ในทะเลทรายอาเรเบีย (Arabian Desert) รมชนะเข้ายึดดินแดนมาเป็นของตน บิดหมู่บ้านบาบิโลนแล้วสถาปนาเป็นนครหลวงของจักรวรรดิ ดังนั้นชนเผ่านี้จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ชาวบาบิโลเนีย (The Old Babylonians) กษัตริย์บาบิโลเนียที่ทรงความสามารถและมีพระนามโด่งดังที่สุดคือ พระเจ้าฮัมมูราบี (Hammurabi) พระองค์ทรงรวม "ดินแดนแห่งแม่น้ำทั้งสอง" (Land of the Two Rivers)

แผนที่ตะวันออกใกล้สมัยโบราณ

ทั้งหมดไว้ภายใต้อำนาจของพระองค์เพียงผู้เดียว พระองค์มีความคิดว่าประชาชนไม่สามารถอยู่อย่างอิสระภาพ ปลอดภัยโดยปราศจากกฎหมาย จึงได้มีการจัดทำประมวลกฎหมายซึ่งนำเอากฎหมายเก่าของชาวสุเมเรียนและชาวอียิปต์ที่มีอยู่แล้วมาตรวจทานแล้วประมวลขึ้นใหม่ มีทั้งหมด 282 ข้อ ตั้งชื่อกฎหมายฉบับนี้ตามพระนามของพระองค์คือ ประมวลกฎหมายฮัมมูราบี (The Code of Hammurabi) โดยสลักอยู่บนแท่งหินสีดำ ประมวลกฎหมายฉบับนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นประมวลกฎหมายเก่าแก่ที่มีความสมบูรณ์ที่สุดในยุคนั้น และเป็นแบบอย่างของกฎหมายในยุคต่อ ๆ มาด้วย

LANDMARKS ON THE ROAD TO FREEDOM

People cannot live in freedom safely without laws. One of the first codes of law for a whole country was drawn up by Hammurabi, King of Babylonia, about 1700 B.C. It was carved in lasting stone and set up for everyone to see.

The Code of Hammurabi*

The righteous laws which Hammurabi, the wise king, established and by which he gave the land pure government . . . that the strong might not oppress the weak, and that they should give justice to the orphan and the widow. . . . Let any oppressed man who has a cause . . . read the inscription on my monument. . . . And may my monument enlighten him as to his cause, and may he understand his case. . . . In the days that are yet to come, for all future time, may the king who is in the land observe the words of righteousness on my monument.

* Here, as in other "Landmarks" in this book, significant statements from the document are quoted, not the document as a whole.

ที่มา : THE HISTORY OF OUR WORLD หน้า 85

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากฎหมายฉบับนี้จะมีความสมบูรณ์ในยุคนั้นและเรียกว่า "ประมวล" (Code) ก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่ประมวลกฎหมายตามความหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

ประมวลกฎหมายฉบับนี้จารึกอยู่บนแผ่นหินไดโอรไทต์สีดำ ขนาดสูงประมาณ 8 ฟุต อักษรจารึกเป็นตัวอักษรคูนิฟอร์ม นักโบราณคดีฝรั่งเศสได้ค้นพบแผ่นหินดังกล่าวเมื่อ ค.ศ. 1901 ตอนบนของแผ่นหินมีรูปแกะสลักเทพเจ้า คือพระอาทิตย์ที่ชาวบาบิโลนถือว่าเป็นพระเจ้าแห่งความยุติธรรมกำลังประทานประมวลกฎหมายให้แก่พระเจ้าฮัมมูราบี แผ่นหินนี้นับเป็นโบราณวัตถุที่มีค่าอย่างยิ่งในทางประวัติศาสตร์ เพราะข้อความในประมวลกฎหมายสะท้อนให้เห็นถึงสภาพของสังคมบาบิโลเนียในสมัยนั้นเป็นอย่างดี ทำให้ทราบว่าชาวบาบิโลเนียประกอบด้วยชนชั้นต่าง ๆ คือ พวกชนชั้นผู้ดี มีตำแหน่งหน้าที่สูงในทางศาสนาและบ้านเมือง พวกชนชั้นกลาง หรือพ่อค้า พวกช่างฝีมือ กรรมกร พวกชนชั้นล่างหรือทาส นอกจากนี้การพิจารณาความหรือตัดสินข้อพิพาทต่าง ๆ ไม่ถือเป็นเรื่องส่วนบุคคลหรือเรื่องของครอบครัวหนึ่งครอบครัวใดโดยเฉพาะ แต่เป็นเรื่องของบ้านเมืองที่จะบังคับให้เป็นไปตามตัวบทกฎหมาย

ประมวลกฎหมายฮัมมูราบี ได้จัดทำขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งแบ่งแยกออกได้เป็น 3 ประเภทดังนี้ คือ

1. กฎหมายมหาชน
2. กฎหมายเอกชน
3. กฎหมายอาญา

1. กฎหมายมหาชน การปกครองสมัยนั้นเป็นการปกครองโดยกษัตริย์ซึ่งถือว่าทำการปกครองบ้านเมืองในนามของเทพเจ้า (in the name of the Gods) สมัยของพระเจ้าฮัมมูราบี ได้ทำการขยายอาณาเขตไปทางเหนือจนถึงดินแดนแอสซีเรีย (Assyria) ผู้ซึ่งรับคำสั่งจากกษัตริย์คือข้าราชการ นอกนั้นเป็นพวกประชาชนธรรมดากับพวกทาส

ยุคสมัยจักรวรรดิบาบิโลนได้มีการแบ่งวรรณะของประชาชนออกเป็น 3 พวกคือ

- ก. ชนชั้นสูง (Awellu) หรือชนชั้นปกครองคือ พวกข้าราชการ
- ข. ชนชั้นกลาง คือประชาชนธรรมดา (Muskinu) หรือพวกเสรีชน (Freeman)
- ค. ชนชั้นล่าง (Ardu) หรือทาส

เมื่อมีการแบ่งชนชั้นของประชาชนเช่นนี้การบัญญัติกฎหมายก็ต้องสอดคล้องตามไปด้วย เช่นการกระทำผิดต่อชนชั้นสูงต้องรับโทษหรือถูกปรับสูงกว่าอัตราปกติ นอกจากนี้การทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกายกันซึ่งเป็นเรื่องปกติธรรมดาของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม หากชนชั้นล่างทำร้ายร่างกายคนชั้นสูง ชนชั้นสูงสามารถแก้แค้นตอบแทนอย่างเดียวกับที่ตนถูกทำร้ายได้ ในทางตรงกันข้าม หากชนชั้นสูงทำร้ายร่างกายชนชั้นล่าง ชนชั้นล่างจะแก้แค้นตอบแทนไม่ได้ แต่ให้ชนชั้นสูงจ่ายค่าสินไหมทดแทนให้แก่ชนชั้นล่าง

การเปลี่ยนสถานะของชนชั้นเกิดขึ้นได้ในกรณีทาสซึ่งเป็นชนชั้นล่างอาจไถ่ตัวเองให้เป็นเสรีชนจากนายเงินซึ่งเป็นเจ้าของทาสนั้นได้ อย่างไรก็ตาม หอฉึ่งซึ่งเป็นเสรีชนหากแต่งงานกับชายซึ่งเป็นทาส บุตรที่เกิดมาถือว่าเป็นชนชั้นโค ประมวลกฎหมายพระเจ้าอัมมูรามิกำหนดให้เป็นเสรีชน และทรัพย์สินกึ่งหนึ่งตกเป็นของฝ่ายหอฉิ่ง

2. กฎหมายเอกชน

ประมวลกฎหมายพระเจ้าอัมมูรามิ ได้กำหนดให้เอกชนสามารถมีสิทธิในที่ดินได้ รวมทั้งการที่เอกชนทำสัญญาต่าง ๆ ด้วยกันเช่น สัญญาเช่า สัญญาซื้อขาย เป็นต้น อาจจำแนกกฎหมายเอกชนออกเป็น 6 ประเภทดังนี้

ก. กฎหมายเรื่องเช่าอสังหาริมทรัพย์ ประมวลกฎหมายอัมมูรามิ ยอมให้เอกชนสามารถมีกรรมสิทธิในที่ดินได้ แม้กระทั่งพระเจ้าอัมมูรามิเองก็ทรงมีที่ดินเป็นของพระองค์เอง รวมทั้งวัดก็เป็นเจ้าของที่ดินได้ ดังนั้นภักษัตริย์ วัด หรือประชาชนยอมนำที่ดินไปให้ผู้อื่นเช่าโดยได้รับค่าเช่าเป็นการตอบแทน นอกจากนี้ผู้เช่าอาจนำที่ดินที่ตนเช่าไปให้ผู้อื่นเช่าต่อได้ ดังนั้นการเช่าช่วงจึงมีมาตั้งแต่สมัยบาบิโลนแล้ว

ข. กฎหมายเรื่องเช่าปศุสัตว์ นอกจากการเช่าอสังหาริมทรัพย์คือ ที่ดินทำกินแล้ว ในกฎหมายฉบับนี้ยังได้มีการเช่าสัตว์เลี้ยงสำหรับใช้แรงงาน เช่น ม้าหรือวัว ซึ่งเรียกว่าเช่าปศุสัตว์ ผู้เช่าต้องรับผิดชอบเมื่อสัตว์เลี้ยงที่ตนเช่าจากเจ้าของไปก่อความเสียหายให้ผู้อื่น และผู้เช่าปศุสัตว์ต้องดูแลอย่างดี ไม่ปล่อยให้ปศุสัตว์สูญพันธุ์ด้วย

ค. กฎหมายเรื่องชลประทาน ชูคบาบิโลนเป็นสังคมดั้งเดิมคือ การเกษตรกรรม การทำไร่ ไถนา จึงต้องอาศัยแหล่งน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการเกษตร เอกชนสามารถขุดลำรางเพื่อนำน้ำจากคูหรือคลองที่เป็นแหล่งน้ำส่วนกลางไปใช้ในที่ดินได้ แต่ต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดจากการนำน้ำนั้นไปใช้

ง. กฎหมายเรื่องการจ้างแรงงาน สังคมของชาวบาบิโลนเป็นสังคมดั้งเดิมทำการเกษตร และการเลี้ยงสัตว์ซึ่งมีจำนวนมากเป็นฝูงที่เรียกว่าปศุสัตว์ การขุดคลองหรือลำรางล้วนแล้วแต่เป็นงานหนัก เจ้าของจึงทำงานเหล่านี้ผู้เดียวไม่ไหว ได้จ้างผู้อื่นมาช่วย ทำให้เกิดมีการจ้างแรงงานขึ้นและเมื่อถูกจ้างทำงานให้แก่ นายจ้าง นายจ้างก็มีความผูกพันต้องจ่ายค่าจ้างให้แก่ถูกจ้าง แต่พวกเขาไม่ถือว่าเป็นลูกจ้างจึงไม่อยู่ภายใต้กฎหมายเรื่องการจ้างแรงงาน ทาสที่ทำงานจึงไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าตอบแทน เพราะทาสที่เกิดจากการเป็นหนี้ จะต้องทำงานชดใช้หนี้ให้แก่ นายเงิน

จ. กฎหมายเรื่องครอบครัว ชายหรือหอฉิ่งสมัยพระเจ้าอัมมูรามิหากทำการสมรสกัน บิดามารดาของทั้งสองฝ่ายเป็นผู้จัดให้มีการสมรสขึ้นโดยที่ฝ่ายชายต้องมอบเงินจำนวนหนึ่ง

(Bride Price) ให้แก่ฝ่ายหญิงซึ่งการกระทำเช่นนี้ถือว่าเป็นการซื้อหญิงมาเป็นภรรยา ส่วนฝ่ายหญิงจะมอบทรัพย์สิน เงินทอง หรือเครื่องประดับ ซึ่งเรียกกันว่า เงินทุน (dowry) ให้แก่หญิง โดยเงินทุนนี้จะตกเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของหญิงนั้นจนตลอดชีวิต ถ้าหญิงนั้นถึงแก่ความตาย เงินทุนจะตกเป็นของบุตรของหญิงนั้น แต่ถ้าไม่มีบุตรเงินทุนจะถูกส่งกลับคืนไปให้ครอบครัวเดิม

ประมวลกฎหมายพระเจ้าฮัมบูราบีได้บัญญัติว่า “สามีภรรยาเป็นบุคคลคนเดียวกัน” หมายความว่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหนี้สิน นั่นคือสามีภรรยาจะต้องรับผิดชอบร่วมกัน เช่น สามีจะต้องรับผิดชอบหนี้สินที่ภรรยาของตนก่อขึ้นแม้หนี้สินนั้นจะก่อขึ้นก่อนการสมรสก็ตาม

อย่างไรก็ตามมีข้อยกเว้นที่อนุญาตให้คู่สมรสทำสัญญาจำกัดความรับผิดชอบในเรื่องหนี้สินได้ โดยทำเป็นหนังสือ เช่น ภรรยาไม่ต้องรับผิดชอบในหนี้ที่สามีก่อไว้ก่อนสมรส ซึ่งมีผลทำให้เจ้าหนี้ของสามีจะต้องให้ภรรยารับผิดชอบต่อหนี้สินที่สามีก่อขึ้นก่อนสมรสไม่ได้

การหย่าซึ่งเป็นเหตุให้การสมรสสิ้นสุดลง กระทำได้โดยง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางฝ่ายสามีมีสิทธิหย่าขาดจากภรรยาเมื่อใดก็ได้ โดยสามีเป็นผู้จ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดู และผู้ดูแลบุตรคือฝ่ายภรรยา ส่วนภรรยาจะฟ้องหย่าจากสามีได้ต่อเมื่อสามีกระทำทารุณโหดร้ายหรือละทิ้งภรรยาและสามีต้องคืนเงินทุนให้ ในกรณีที่ภรรยาประพฤดิชั่ว นอกจากสามีมีสิทธิหย่าได้แล้วยังมีสิทธิที่จะปกครองบุตร และไม่ต้องคืนเงินทุนให้ภรรยาด้วย หรือไม่เช่นนั้นอาจเลี้ยงดูภรรยาไว้ในบ้านในฐานะทาสในเรือนก็ได้

ในกรณีที่สามีตาย ภรรยาจะทำการสมรสใหม่ได้ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากศาล ซึ่งศาลจะวางข้อกำหนดอย่างเข้มงวดในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินมรดกของสามีคนก่อน ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของบุตรที่เกิดจากเจ้าของมรดกนั่นเอง

กรณีที่ภรรยาไม่สามารถมีบุตรได้อาจยกสาวใช้ให้แก่สามีเพื่อให้มีบุตรได้ และกรณีนี้สามีจะมีภรณาน้อยไม่ได้ หากภรรยาไม่ทำดังกล่าวแล้วสามีอาจหาหญิงอื่นมาเป็นภรณาน้อยได้ ส่วนสิทธิของภรณาน้อยในเรื่องต่าง ๆ เช่นการหย่าก็มีสิทธิเช่นเดียวกับภรรยาหลวงนั่นเอง

ด. กฎหมายเรื่องนิติกรรมสัญญา การทำสัญญาสมัยบาบิโลนไม่ได้มีกฎหมายกำหนดว่าต้องทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด สัญญาที่ทำกันมากคือสัญญาซื้อขาย เพราะการค้าขายเป็นที่นิยมในสมัยนั้น นอกจากนี้คือสัญญาเช่าซื้อ โดยชาวบาบิโลนมีเสรีภาพในการทำสัญญาซึ่งการทำสัญญามีการเจรจาต่อรองกัน หากเป็นทรัพย์สินที่มีราคาแพงอาจทำสัญญาโดยข้าราชการเรียกว่าสไครวส์ (Scribes) หรือสไครเวอเนอร์ (Scrivener) เป็นผู้เขียนสัญญาให้ ในสัญญามักจะมีข้อความว่าเมื่อมีข้อพิพาทให้กษัตริย์เป็นผู้ชี้ขาดโดยคู่สัญญาต้องปฏิบัติตามคำชี้ขาดของกษัตริย์ หากสัญญาได้ทำเป็นหนังสือคู่สัญญาจะนำสืบพยานบุคคลว่ามีข้อตกลงเป็นอย่างอื่นไม่ได้

นอกจากสัญญาซื้อขายและสัญญาเช่าที่พบมากยังมีสัญญาอื่นอีก เช่น สัญญาให้โดยเสน่หา สัญญากู้ยืม สัญญาจำนำ ซึ่งเกิดจากการทำนิติกรรมสัญญาทั้งสิ้น

ข้อสังเกต การซื้อขายหากผู้ซื้อทรัพย์สินหรือรับฝากทรัพย์สินจากผู้เช่าหรือทาสโดยปราศจากอำนาจจะถูกลงโทษฐานลักทรัพย์และผู้ได้รับทรัพย์สินที่ถูกลักมาจะมีความผิดและถูกลงโทษถึงตาย เว้นแต่พิสูจน์ได้ว่าได้รับทรัพย์สินนั้นมาโดยสุจริต แต่ต้องคืนทรัพย์สินนั้นให้แก่เจ้าของโดยที่ตนเองได้เบียดเอาจากผู้ขายได้ ดังนั้นผู้ซื้อจึงต้องใช้ความระมัดระวัง เรียกเป็นสุภาษิตกฎหมายว่า “ผู้ซื้อต้องระวัง” (Caveat emptor)

กำเนิดการประกันภัย

นอกจากกฎหมายเอกชน ๘ ประเภทที่เกิดขึ้นในสมัยบาบิโลนดังกล่าวมาแล้ว ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีการบันทึกไว้ในเรื่องของกำเนิดการประกันภัยว่า ชาวบาบิโลนได้ผลิตสินค้าออกขายและได้ส่งลูกจ้างหรือทาสของตนออกไปเร่ขายสินค้าตามเมืองต่าง ๆ ทาสหรือลูกจ้างของคนนี้ไม่มีส่วนได้เสียในกำไรที่เกิดขึ้นกับการขายสินค้าเหล่านั้นเลย และไม่มีอำนาจในการตกลงกับผู้ซื้อนอกเหนือไปจากที่ได้รับคำสั่งจากนายของตนเท่านั้นเมื่อการค้าเจริญขึ้นการทำงานของทาสหรือลูกจ้างเกิดความไม่สะดวก เนื่องจากขาดอำนาจต่าง ๆ ดังกล่าว การใช้ทาสหรือลูกจ้างก็เปลี่ยนไปเป็นใช้พ่อค้าเร่ (Travelling Salesman) ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่า Darmatha แปลว่าคนตีกลอง เป็นผู้รับสินค้าจากพ่อค้าเจ้าของสินค้าไปจำหน่ายยังเมืองต่าง ๆ พวกพ่อค้าเร่นี้ต้องมอบทรัพย์สิน ทรัพย์สิน และบุตรที่อยู่ทางบ้านให้พ่อค้าเป็นประกัน โดยมีข้อสัญญากันว่ากำไรที่ได้รับนั้นพ่อค้าเร่ต้องแบ่งให้พ่อค้าเจ้าของสินค้าครึ่งหนึ่ง หากพ่อค้าเร่หนีหายไปหรือถูกโจรปล้นเอาสินค้าไปหมด บรรดาทรัพย์สินจะถูกพ่อค้าเจ้าของสินคาริบและทรัพย์สินกับบุตรก็จะตกเป็นทาสไปด้วย เงื่อนไขดังกล่าวนี้เมื่อปฏิบัติไปได้เพียงไม่นาน บรรดาพ่อค้าเร่ได้เกิดความไม่พอใจและแข็งข้อ ไม่ยอมรับเงื่อนไขอันเสียเปรียบนี้ ในที่สุดได้มีการตกลงเงื่อนไขใหม่ว่า การสูญเสียสินค้าโดยมิใช่ความผิดของพ่อค้าเร่ หรือพ่อค้าเร่มิได้เพิกเฉยต่อการป้องกันรักษาสินค้าอย่างเต็มที่แล้ว ให้ถือว่าพ่อค้าเร่ไม่มีความผิด พ่อค้าเจ้าของสินค้าจะริบทรัพย์สินทรัพย์สิน ทรัพย์สิน ไม่ได้ข้อตกลงนี้จึงได้ใช้ต่อมาอย่างแพร่หลายในการค้าสมัยนั้น นับได้ว่าข้อตกลงดังกล่าวเป็นการเริ่มต้นของการประกันภัยในสมัยโบราณ*

*ไซของค์ ซุชาติ ประวัติศาสตร์ประกันภัย, วารสารข่าวสารประกันภัย, 2512 : 28

3. กฎหมายอาญา

ประมวลกฎหมายพระเจ้าฮัมมูราบียึดหลักการแก้แค้นตอบแทนที่รุนแรงมากหลักการดังกล่าวนี้เป็นหลักการของกฎหมายดั้งเดิมที่เรียกว่า "Lex Talionis" หรือที่มีคำกล่าวกันว่า "ตาต่อตา ฟันต่อฟัน" (An eye for an eye, and a tooth for a tooth) เห็นได้จากข้อความที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย ดังนี้คือ

(1) ถ้าบุคคลใดทำตายดวงตาของอีกผู้หนึ่ง ดวงตาของบุคคลนั้นจะถูกทำลายเช่นกัน

(2) ถ้าชายคนหนึ่งเป็นเหตุให้ชายอีกคนสูญเสียลูกนัยน์ตา ลูกนัยน์ตาของชายคนนั้นต้องถูกควักออกมา

(3) บุคคลใดทำให้บุตรสาวของผู้อื่นถึงแก่ความตาย บุตรสาวของตนก็จะถูกลงโทษให้ถึงแก่ความตายด้วย

(4) ถ้าบ้านพังตกลงมาทับเจ้าของบ้านตาย ผู้สร้างต้องรับผิดชอบใช้ด้วยชีวิต

(5) ช่างก่อสร้างบ้านเรือนที่ทำให้บุตรของเจ้าของบ้านถึงแก่ความตายโดยประมาท บุตรของตนจะถูกลงโทษให้ถึงแก่ความตายเช่นกัน

(6) เจ้าหนี้ทำให้บุตรของลูกหนี้ซึ่งมาอยู่กับตนในฐานะเป็นผู้ขังหนี้ (Mancipium) ถึงแก่ความตาย บุตรของเจ้าหนี้จะถูกลงโทษให้ถึงแก่ความตายด้วย

เมื่อพิจารณาหลักการลงโทษดังกล่าว จะเห็นว่าเป็นการลงโทษแก่บุตรหรือธิดาของผู้กระทำผิดซึ่งบุคคลดังกล่าวไม่ได้กระทำความผิด อันเป็นวิธีการลงโทษที่แตกต่างกับกฎหมายอาญาในปัจจุบัน ที่มีวัตถุประสงค์ในการแก้แค้นหรือตอบแทนผู้ที่กระทำความผิด

อย่างไรก็ตาม ในประมวลกฎหมายนี้ไม่มีการลงโทษจำคุกแก่ผู้กระทำผิด เพราะโทษที่ลงแก่ผู้กระทำผิดร้ายแรงที่ผู้กระทำผิดมีเจตนา เช่น ปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์ ลักทรัพย์ คือโทษประหารชีวิต แต่ความผิดอื่น ๆ ที่ไม่ร้ายแรง โทษที่ผู้กระทำความผิดได้รับคือ โทษปรับ เช่น การฆ่าคนตายโดยเจตนาต้องถูกลงโทษประหารชีวิต แต่ถ้าจำเลยสาบานว่าฆ่าคนจริงแต่ไม่เจตนา โทษที่จำเลยได้รับคือปรับโดยคำนึงถึงชั้น วรรณะของผู้ซึ่งถึงแก่ความตายเป็นหลัก

นอกจากนี้ถูกทำร้ายร่างกายพอ จะถูกลงโทษให้ตัดมือทั้งเสีย

วิธีพิสูจน์ความผิดฐานมีชู้ ให้นำภรรยาไปโยนลงในแม่น้ำ ถ้าลอยน้ำถือว่าบริสุทธิ์ ถ้าจมน้ำถือว่ามีความผิด